

Сопілко І. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
директор Юридичного інституту
Національного авіаційного університету

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У роботі досліджуються особливості формування інформаційної ідентичності як важливого концепту державної інформаційної політики.

Ключові слова: ідентичність, інформаційна ідентичність, державна інформаційна політика, самоідентифікація, інформаційний простір, інформаційна сфера, правове регулювання інформаційної політики, інформація.

Постановка проблеми. Трансформація інформаційної конфігурації світу ставить перед дослідниками нові завдання і потребує розроблення нових підходів до питань розвитку інформаційного суспільства, визначення ролі держави в цьому процесі.

Потребують свого усвідомлення тенденції щодо урізноманітнення видової картини ідентичностей, а також її самоорганізаційної природи, що відбивається у відповідній рефлексії в різних галузях наук. Відтак природно відбувається певне дискурсивне нагромадження концептів «ідентичність». Натомість переконана, що такий шлях не є невиразним, а навпаки – слугує об'єднанню дослідників у рамках контекстуалізації теорії ідентичності та операціоналізації її здобутків для власних потреб та емпіричної даності.

Опрацьованість теми дослідження в публікаціях інших авторів. У теоретико-правових дослідженнях зазвичай такі проблеми увиразнюються через формування нових наукових парадигм. Паростки формування неопарадигми було закладено думкою про людиномірність правових систем, набули поширення розвідки різних дослідників щодо розвитку антропології права як посткласичного дослідницького напрямку, впровадження людиноцентристської ідеології в галузеві науки; критичного до лібертарних підходів у праві, а також взагалі до ліберальних концепцій, особливо в інформаційній сфері.

Важливою підмогою для імплементації даної парадигми стали роботи провідних наукових шкіл з інформаційного права, основними модераторами яких виступають І. Арістова [1], В. Ліпкан [2–4], І. Сопілко [5,6], В. Цимбалюк [7, 8], Р. Калюжний та М. Швець [9].

Важливим джерелом для формування даного поняття слугує робота В. Ліпкана та М. Дімчогло «Консолідація інформаційного законодавства України», в якому автори вперше в українській інформаційно-правовій науці вводять в науковий обіг категорію «інформаційна ідентичність» [2].

Натомість жоден із українських дослідників не запропонував розгорнутої концепції «інформаційної ідентичності», не дослідив витоки формування інформаційної ідентичності.

Мета статті – визначити витоки формування концепції інформаційної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо інформаційних правовідносин, то до ідентичності слід апелювати як до готової сутності, прагнучи надати певні способи інтерпретації різностей і тотожності як природно можливі. Причому ідентичність не вказує на певне стабільне ядро, яке зберігається протягом інформаційного розвитку того чи іншого суспільства. У сучасному світі ідентичності стають більш множинними, багатомірними, залежними від контексту і постійно перебувають у трансформативних змінах.

Ідентичність як інформаційна якість суб'єкта відображає як його включеність до суспільних інформаційних відносин, так і стан рефлексії, сприйняття з одного боку своєї інформаційної індивідуальності, з іншого – схожості з іншими. Така схожість, як б навіть сказала інформаційна тотожність (наприклад, в інформаційних потребах щодо доступу до інформації, необхідності задоволення своїх комунікативних інтересів через соціальні мережі тощо) формує уявлення інформаційного комфорту, певної безпеки, підвищує відчуття інформаційної рівності й гідності, утворює засади до рівної взаємної інформаційної відповідальності.

Відповідно теорія ідентичності як родове поняття утворює важливі передумови до формування її важливого гносеологічного компонента – *теорії інформаційної ідентичності*, в межах якої доцільно розглядати процеси соціалізації людини в інформаційному суспільстві, засвоєння нею інформаційної реальності і самопізнання через інформаційні відносини, а також інформаційні дії, які стають обумовленими рівнем інформаційної освіченості, інформаційної культури і є наслідком комунікативної взаємодії через інформаційні технології і самопізнання системи інформаційних цінностей і життєвих концептів.

У такій інтерпретації можна виділити наступні *типи інформаційної ідентичності*:

1) *державна ідентичність* – ідентичність, що обумовлює приналежність до певної держави (громадянство) [10]. Такий вид ідентичності виділяють російські дослідники А. Хабібулін, Р. Рахімов [11, с. 6]; Л. Мамут розглядає проблеми самоідентифікації держави [12] тощо. Серед українських учених можна відзначити роботи В. Ліпкана, в яких порушуються проблеми самоідентифікації української нації у процесі безпекотворення, які контекстуально можна пристосувати і до інформаційної сфери [13]. Щодо теми моєї статті, то в рамках державної ідентичності остання ідентифікує інформаційну політику, яка детермінована національними інтересами, і таким чином вирізняє її серед інших держав

– учасників інформаційних відносин. *Державна ідентичність* – це синкретичний феномен, що містить у собі елементи і культурної ідентичності (виникають унаслідок дії етнокультурних чинників, сформованих протягом тривалого часу: історична пам'ять, інформаційна культура, мова, релігія), і громадянської (базується на домовленостях щодо норм соціально-політичного співіснування) [14];

2) *соціальна ідентичність* – соціально завдана ідентичність, що обумовлена приналежністю до певної соціальної групи; найбільш яскравим прикладом реалізації такої ідентичності є соціальні мережі ВКонтакте, Однокласники, LinkedIn тощо;

3) *особистісна ідентичність* – персональна ідентичність як цілісне уявлення суб'єкта про самого себе, його місце в глобальному інформаційному суспільстві [15]. Вона знаходить свій вияв у наявності серед переважної більшості сучасних громадян інформаційного світу власних блогів і веб-сторінок. Приклади реалізації особистісної інформаційної ідентичності можна простежити у Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn тощо. Через ці інформаційні сервіси особи вважають себе включеними до глобального інформаційного світу. Включеність до світу інформаційних відносин нівелює інформаційну нерівність, формує уявлення про тотожні інформаційні можливості учасників таких відносин. Адже будь-хто може прочитати твіт президента або іншої відомої особи, так само як і про будь-кого можна дізнатися багато інформації, відвідавши його сторінку на Facebook.

Відтак інформаційна ідентичність є проявом багатомірності ідентичності, котра сама по собі є багатомірним процесом людського становлення та розвитку, самопізнання і руху до прогресивного розвитку.

Актуальність дослідження питань інформаційної ідентичності у теоретико-правовому дискурсі обумовлена також і тим фактом, що в наявних правових дослідженнях правові аспекти ідентифікації як процесу будови ідентичності або взагалі не порушуються, тобто право не розглядається тим, з чим людина ототожнює себе з метою збереження свого ідентифікаційного статусу і самозадоволення, або трактується лише як доповнення до інших регуляторів. Особливість становлення української інформаційно-правової наукової парадигми полягає у сталості не лише формування самого інформаційного права, а й в резюмуванні його складових інститутів, зосередженні уваги на питаннях інформаційної безпеки [16-18].

Через це відбувається певний перекид і з визначенням ключових концептів дослідження. Адже акцентування уваги на інформаційній безпеці значно звужує аналіз порушених питань лише контекстом національної ідентичності. Натомість я вже демонструвала вище багатомірність даного поняття і довела, що така вузькість не сприяє осягненню сутності інформаційної ідентичності, занурює наукові пошуки у задалегідь безперспективні напрями копіювання у питаннях безпеки, які виступають лише однією із частин державної інформаційної політики.

Виключення із системного дискурсу поняття інформаційної ідентичності і його обумовлення національною ідентичністю, котре, у свою чергу, має суто політологічне і безпекове походження, не дозволяє створити цілісної картини людини, сформувати холистичний образ «людини інформаційної» – *homo informaticus*.

Причини цього криються у специфіці об'єкта ідентичності (інформаційне право) та ідентифікаційних практик (форм інформаційного права). Причому нині слід визнати і той факт, що в умовах глобалізації інформаційного суспільства дедалі більшої включеності набуває участь конкретних суб'єктів у вираженні власних думок і впливу на формування інформаційного права. Особа перетворюється на дієвого суб'єкта права.

Через це розроблення правової концепції інформаційної ідентичності актуалізується необхідність формування цілісного уявлення про *homo informaticus*, де правова інтерпретація ідентичності сприятиме формуванню уявлення цілісності людини, а інформаційна ідентичність вивчатиметься як юридично значима якість.

Причому я переконана у тому, що розгляд інформаційної ідентичності поза контекстом правової природи даного феномену виступає не повним. Сучасна фрагментація особистості, культури, що обумовлені інформаційною глобалізацією, утворення інформаційної нерівності, інформаційної асиметрії та інформаційного дисбалансу, країн інформаційної периферії ведуть насправді, незважаючи на початкове неприйняття моєї подальшої тези, до руйнування особистості.

Тому я не погоджуюсь із думкою Р. Брубейкера та Ф. Купера, які, заперечуючи конструктивність дискурсивного нагромадження, переконують щодо неможливості віднайдення єдиного еквівалента цьому терміну. Утім даними дослідниками пропонується три групи термінів: 1) ідентифікація та категоризація; 2) саморозуміння та соціальна орієнтація; 3) групність і пов'язаність [19].

Відтак однією з важливих екзистенціальних проблем сучасної інформаційної політики стає реконструкція людиною власної інформаційної ідентичності, вибудови симетричної концепції інформаційної ідентичності – *homo informaticus*.

Одним із механізмів вирішення цієї проблеми є пошук інформаційної ідентичності на основі парламентаризму, ідей природного права, врахування останніх досліджень щодо природного антагонізму права природного та права позитивного. Також можна зустріти й інші підходи, в яких доводиться, що інформаційно-правова ідентичність має асоціюватися із громадянством і юрисдикцією території. Вона може бути множинною за умови збереження територію політико-правової самостійності. Згодом територіальні ідентичності набиратимуть більшої ваги, у той час як універсальність громадянства втрачатиме своє значення.

Певним чином правдивість другого підходу вже знаходить свій вияв в ЄС. Більшість громадян країн-учасниць ЄС спочатку були захоплені манівцями вільного пересування товарів, робіт і послуг, людей і капіталу. Зокрема, саме ці «гасла» і лунали з вуст пересічних «євромайданівців», котрі саме через ці категорії і вбачали євроінтеграцію.

Натомість історичний розвиток країн ЄС продемонстрував хибність та небезпечність захоплення цими категоріями, адже первісно нерівні умови, в яких були включені певні країни до ЄС, де вже певний час були сформовані центри впливу і головні стратегії розвитку системності (ЄС), не бажають змінювати правил задля врахування національних ідентичностей. Таким чином, презюмована концепція особистісної ідентичності набула свого розвитку, натомість зазнали втрат державна ідентичність і соціальна ідентич-

ність. У рамках розвитку права ЄС навіть аргументується концепція «часткової втрати суверенітету» [20].

Тому, прогнозуючи подальший розвиток ЄС як системної цілісності, можна висунути гіпотезу про необхідність задля її збереження будови ЄС на засадах системної ідентичності, в яких державна, соціальна й особистісна ідентичності існують у вигляді механізму балансу на принципах розумної достатності. З інших умов – конкуренції ідентичностей – результатом стане їх протистояння, а згодом і дестабілізація системної стабільності, що може призвести до руйнування концептуальних засад будови ЄС, ментальної, духовної, правової та інформаційної кризи. Причому саме інформаційний чинник може слугувати значним катализатором даних процесів, тому вироблення механізмів уніфікації інформаційної ідентичності з урахуванням її правової природи сприятиме м'якшому пристосуванню країн та громадян, що прагнуть вступити до будь-яких системних цілісностей, і нівелюватиме певним чином ті суперечності, що завжди існують під час об'єднання різних соціально-гуманітарних систем.

Порушені проблеми є актуальними для України, яка прагне вступу до ЄС. Геополітична реальність і статус нашої країни, інформаційна важливість України для ЄС, необхідність формування єдиного геопроевального простору ставлять для України питання про «набуття особистісної і групової правосуб'єктної ідентичності» [21, с. 6-7].

Однією з ознак інформаційної ідентичності виступає єдність різних видів ідентичностей. Одним із етапних моментів формування інформаційної ідентичності виступає наявність чітко визначеного інформаційного ареалу існування цієї ідентичності – інформаційного простору.

В онтологічному аспекті базою для інформаційної ідентичності виступають відносини власності. На думку авторів підручника з інформаційної політики, інформаційна політика в цілому має слугувати забезпеченню інтегральної ідентичності, формуванню на базі ментальних цінностей сили духу у головній виробничій сили – народу, вселити впевненість в масовій свідомості у безперечному досягненні успіхів [23, с. 59-60].

Важливим висновком авторів даного підручника є те, що інформаційна політика може бути визнана ефективною і сприяти соціальному процесу лише з урахуванням закону ментальної ідентичності.

Принцип ментальної ідентичності виділяється внаслідок дослідження фундаментальних цінностей глибинної психології нашого народу. В його основі лежить єдність загальноцивілізаційних і специфічних законів розвитку різних країн, народів, націй, етносів і суперетносів [22, с. 58].

Україна, перебуваючи в центрі Європи, за «ніби порухом чарівного жезла» певних учених опинилась у «міжцивілізаційному розломі». Таку безглузду концепцію бездумно тиражують молоді дослідники і, потрапивши в пастку наперед неправильних вихідних даних, будують власні концепції.

Україна – одна з небагатьох держав, що є автохтоном, перебуваючи в серці Європи, ми є її природним центром, саме тому основне завдання інформаційної політики полягає у тому, щоб сформувати ефективні механізми реалізації та вигідного використання даного просторового становища, послуговуючись різноманітними ефективними методами інтеграції.

Крокуючи до інформаційного суспільства, прагнучи до європейських стандартів життя, Україна має не втратити власного коріння, культурно-історичної самобутності, власної глибинної і традиційної соціокультурної та геоісторичної сутності, вартувати за цінність правового простору. На даному шляху нашої країни слід чітко простувати в ногу з часом, формуючи ефективні інститути громадянського суспільства, одним із яких є інформаційне суспільство. Натомість ці процеси мають відбуватись не через часткову втрату власної ідентичності чи суверенітету, власної гідності, а через імплементацію того, що підсилить Україну, уможливить конструктивну генезу інтегральної поліструктурної неідентичності.

Інформаційна політика за даного випадку слугує засадами розвитку держави, а не обслуговуючим елементом державної політики за різними сферами. Особлива роль при цьому має відводитись ЗМІ, які, формуючи медіапростір, виразнено впливають на формування кіберкультури і кіберсвідомості, механізми кіберсоціалізації людини. Саме ЗМІ мають усвідомлювати сутність та власне призначення – бути четвертою владою. А це означає не лише формувати постійні та перманентні шари сенсаций, будоражити свідомість людей, залякувати їх можливими наслідками тих чи інших дій, формувати недовіру до влади, прихильність до тих чи інших цінностей, а передусім – нести відповідальність за всі перераховані дії, бути єдиним монолітом із державною інформаційною політикою, перетворюючись на пропаганду сильної та успішної ефективної держави України.

Відповідність слідування у заданому комунікативному фарватері, напевно, є важким завданням для ЗМІ, які, звикши до свободи слова, свавільно трактуючи його на кшталт «всеохоплюючої свободи від усього» і пропагуючи лише інформаційні права, не привчили себе до дуалізму: право – обов'язок, дія – відповідальність тощо. **Головне питання** сьогочасної інформаційної влади, якою прагнуть себе презюмувати самі ЗМІ, – **питання інформаційно-правової відповідальності за власні дії**, за ті наслідки, які наступають внаслідок застосування ними тих чи інших маніпулятивних технологій.

Із часом стало очевидним, що набагато легше руйнувати, ніж будувати. Але ментальна ідентичність, слугуючи основою для ідентичності інформаційної, ідентичності національної, етнічної, врешті-решт – загальнонаціональної, залишає відчуття чужості певних західних взірців «культури». Священики, які одночасно є спортсменами-боксерами і б'ються на рингу; дозвіл на реєстрацію одностатевих шлюбів; гей-паради; розстріли школярами своїх вчителів, однаковий статус мігрантів і громадян – цього всього, і не тільки, не може сприйняти українська ментальність.

І чому ж за таких умов захід волає про відсутність демократії: чи не воля вибору лежить в основі демократії? І якщо ми обираємо інший погляд, не схожий із джерелом його формування – у нашому випадку інформаційним суперетносом, то нас формують або як відсталіх, або таких, що перебувають на рівні інформаційної периферії.

Ось це передусім і підкреслює справжнє ставлення: нас хочуть використати для втягування до свого інформаційного ареалу, знищивши ментальну ідентичність та інформаційну ідентичність (наразі так і не давши їй впевнено сформуватись), переплавити та змішати історичні коріння,

позбавивши власної історії, а відтак і майбутнього.

Висновки. Тому категорія «інформаційна ідентичність» відіграє важливу державотворчу функцію, вона закладає засади для реалізації державної інформаційної політики, реалізації державою інформаційної функції, формує фарватер інформаційної взаємодії.

Події на майдані у грудні 2013 року під час Євромайдану засвідчили, що люди не довіряють не лише владі, а й передусім так званим «лідерам» опозиції, які не змогли подолати одвічне прагнення жаги до влади, не змогли перебороти власні політичні амбіції, не домовилися одним із одним, не врахували засад інформаційної ідентичності української нації – і внаслідок цього не добились бажаної мети, проголошеної на початку народних віче, що котилися усією країною наприкінці 2013 р.

На цьому тлі здивувало українське студентство, яке свідомо вирушило до цих Євромайданів, щоб відстоювати власне політичне майбуття. Причому такі події стали наслідком повернення інтересу до вивчення Української історії, літератури, творчого надбання нашої багатой на таланти нації. За К. Юнгом, відбиток минулого живе в нашій історичній пам'яті, в нашому колективному несвідомому, відбиток того, що українська нація була завжди вільна, прагнула до самостійності до волевиявлення, розвитку демократичних інститутів, ще задовго до тих, хто сьогодні сам із себе сформував образ фундатора цих цінностей. Але історична пам'ять не стирається Інтернетом або Вікіпедією, які нині стали головним джерелом пізнання та добування інформації для сучасного покоління інформаційної молоді.

Влучно зауважив Н. Вінер: «...в вищих формах комунікативних організмів рассматриваемая в качестве прошлого опыта индивида внешняя среда может видоизменить форму их поведения, превратив ее в такую форму поведения, которая в том или ином смысле будет более эффективно воздействовать на будущую внешнюю среду» [23, с. 44].

Відтак вивчення витоків формування інформаційної ідентичності і є методологічно обґрунтованим напрямом на шляху формування несуперечливої концепції інформаційної ідентичності, гносеологічні елементи якої я викладатиму в наступних своїх статтях.

Література:

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика : організаційно-правові аспекти : Монографія / І.В. Арістова / За загальною редакцією О.М. Бандурки. – Харків : Ун-т внутрішніх справ, 2000. – 368 с.
2. Ліпкан В.А. Консолідація інформаційного законодавства України : [монографія] / В.А. Ліпкан, М.І. Дімчогло / за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2014. – 444 с.
3. Ліпкан В.А. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом : [монографія] / В.А. Ліпкан, В.Ю. Баскаков / за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2013. – 344 с.
4. Ліпкан В.А. Систематизація інформаційного законодавства України : [монографія] / В.А. Ліпкан, В.А. Залізняк / за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – 304 с.
5. Сопілко І.М. Інформаційні правовідносини за участю органів державної влади України : [монографія] / І.М. Сопілко. – К. : «МП Леся», 2013. – 212 с.
6. Сопілко І.М. Захист авторського права в мережі Інтернет : проблеми теорії та практики : [монографія] / І.М. Сопілко, А.В. Пономаренко. – К. : «МП Леся», 2013. – 116 с.
7. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики).

Монографія / В.С. Цимбалюк. – К. : «Освіта України», 2010. – 388 с.

8. Цимбалюк В.С. Інформаційне право : концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства / В.С. Цимбалюк. – К. : «Освіта України», 2011. – 426 с.
9. Основи інформаційного права України : [навч. посіб.] ; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. – К. : Знання, 2009.
10. Ігнатов В.О. Національна держава : національний і наднаціональний виміри : автореф. дис. д. політ. н. : 23.00.02 / В.І. Ігнатов. – К., 1996. – 45 с.; Нагорняк М.М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика : автореф. дис. д. політ. н. : 23.00.05 / М.М. Нагорняк. – К., 2009.
11. Хабибуллин А.Г. Государственная идентичность как элемент правового статуса личности / А.Г. Хабибуллин, Р.А. Рахимов // Государство и право. – 2000. – № 5.
12. Мамут Л.С. Самоидентификация государства / Л.С. Мамут // Государство и право. – 2012. – № 7. – С. 92–95.
13. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : [монографія] / Володимир Анатолійович Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 600 с.
14. Яворська Г. Дискурс та ідентичність // Богомолів О. Ісламська ідентичність в Україні / О. Богомолів, С. Данилов та ін. – К., 2005. – С. 80-101.
15. Заковоротная М.В. Идентичность человека : социально-философские аспекты / М.В. Заковоротная. – Ростов-на-Дону : СКНЦ ВШ, 1999. – 175 с.
16. Артемов В.Ю. Вдосконалення системи підготовки фахівців в сфері захисту інформації з обмеженим доступом : компетентнісний підхід / В.Ю. Артемов // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 83-86.
17. Артемов В.Ю. Періодизація процесів становлення й розвитку системи захисту інформації з обмеженим доступом в Україні / В.Ю. Артемов // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2010. – Вип. 26. – С. 45-49.
18. Шепета О.В. Органи державної влади та система технічного захисту інформації України / О.В. Шепета // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2. – С. 56-58.
19. Брубейкер Р. За пределами «идентичности» / Р. Брубейкер, Ф. Кулер // Ab imperio. – Казань, 2002. – № 3. – С. 10.
20. Тюріна О.В. Основи права Європейського Союзу : [навч. посібник] / Оксана Володимирівна Тюріна. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – 100 с.
21. Графский В.Г. Предисловие // Право и общество в эпоху перемен : материалы философско-правовых чтений памяти академика В.С. Нерсисянца. – М. : ИП РАН, 2008.
22. Информационная политика : [учебник] ; под общ. ред. В.Д. Попова. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 463 с.
23. Винер Н. Человек управляющий / Норберт Винер. – СПб., 2001.

Сопілко І. Н. Истоки формирования информационной идентичности: методологический аспект

Аннотация. В работе исследуются особенности формирования информационной идентичности как важного концепта государственной информационной политики.

Ключевые слова: идентичность, информационная идентичность, государственная информационная политика, самоидентификация, информационное поле, информационная сфера, информационное пространство, правовое регулирование информационной политики, информация.

Sopilko I. The basis of information identity: methodological aspect

Summary. In the article author searched a basis to undermining of information identity as core concept of state information policy.

Key words: identity, information identity, state information policy, self-identification, information space, information sphere, information field, law regulation of information policy, information.